

Aleksandra Rajchel

Instytut Historii, Uniwersytet Jagielloński

Testament Kazimierza Wielkiego Próba analizy dyplomatycznej*

Celem niniejszego szkicu jest zrekonstruowanie formalnej strony testamentu ostatniego koronowanego Piasta. O ile bowiem jego znaczenie polityczne wielokrotnie podnoszono w literaturze przedmiotu¹, o tyle forma dyplomatyczna do dziś nie stała się przedmiotem osobnego opracowania.

Testament jako dokument wpływający na kształt relacji majątkowych i niemajątkowych po śmierci testatora pojawił się na ziemiach polskich w połowie XII stulecia². Jego rozwój związany był z działalnością Kościoła oraz ze wzrostem statusu majątkowego tej instytucji. Ów wzrost nie był jednak wyłącznie wynikiem nadań monarszych, lecz także fundacji prywatnych czy też innych

* Artykuł został przygotowany w ramach seminarium z nauk pomocniczych historii w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, prowadzonego przez dra hab. Marcina Starzyńskiego. Autorka pragnie złożyć najserdeczniejsze podziękowania dr. hab. Marcinowi Starzyńskiemu i dr. Andrzejowi Marcowi za pomoc oraz poświęcony czas podczas opracowania niniejszego tekstu.

¹ Najnowsze stanowisko w zakresie politycznego znaczenia testamentu Kazimierza Wielkiego przedstawił A. MARZEC: *Pod rządami nieobecnego monarchy. Królestwo Polskie 1370—1382*. Kraków 2017, s. 35—63. Zob. też m.in.: M. DRAGAN: *Testament Kazimierza Wielkiego*. Lwów 1911; S. KĘTRZYŃSKI: *Zapis Kazimierza Wielkiego dla Kazimierza Bogusławowica*. Prz. Hist. 1912, T. 14, s. 26—46; O. BALZER: *O następstwie tronu w Polsce. Studya historyczno-prawne*. Cz. 1: *Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim na tle Piastowskiego prawa dziedziczenia*. RAUhF 1917, T. 36, s. 290—431; J. WYROZUMSKI: *Geneza sukcesji andegawskiej w Polsce*. St. Hist. 1982, T. 25, s. 185—197; TENŻE: *Kazimierz Wielki*. Wrocław 1982; J. KURTYKA: *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*. Kraków 2001; S. SZCZUR: *W sprawie sukcesji andegawskiej w Polsce*. Roczn. Hist. 2009, T. 75, s. 61—104.

² J. WYSMUŁEK: *Testamenty mieszczan krakowskich (XIV—XV wiek)*. Warszawa 2015, s. 43.

dotacji czynionych niejednokrotnie właśnie mocą zapisów testamentowych. Pozycja ekonomiczna Kościoła rosła wprost proporcjonalnie do znaczenia duchownych w funkcjonowaniu aparatu państwowego³. Ci z kolei, będący niejednokrotnie wykształconymi prawnikami, stawali się poszukiwanymi przez władców doradcami, wspierającymi ich fachowymi radami, ale również umacniającymi trwałość nowych rozwiązań prawnych.

Za pierwszy znany testament spisany na ziemiach polskich należy uznać dokument fundacyjny klasztoru cysterskiego w Łeknie, wystawiony przez komesa Zbyluta w 1153 roku⁴. W dyplomie tym Zbylut z rodu Pałuków dokonał donacji jednej z odziedziczonych wsi na rzecz nowo założonego konwentu⁵. Karą za sprzeciwienie się zapisowi, określone w dokumencie jako „huius testamenti [...] privilegium”⁶, była ekskomunika. Pojęcie testamentu pojawiło się w podobnym znaczeniu w dokumencie Mieszka III Starego, który potwierdzał fundację klasztoru benedyktyńskiego w Mogilnie⁷. Uzupełnieniem dwóch przedstawionych przykładów jest testament Dzierżka dla klasztoru premonstratenskiego w Busku z ok. 1190 roku⁸. Powstał on przed udaniem się rycerza na krucjatę i uzależniał otrzymaną przez norbertanki część majątku od drogi życiowej, jaką miała obrać jego żona, gdyby nie wrócił z wyprawy. Wczesna obecność testamentu na ziemiach polskich związana była więc z fundacjami na rzecz instytucji kościelnych. Od XIII wieku grono spadkobierców poszerzyło się natomiast o osoby prywatne⁹. Jednym z pierwszych dokumentów uwzględniających je w dziedziczeniu jest dyplom Świętosława z 1216 roku¹⁰. Donator, prócz wymienienia opactwa w Łeknie, zawarł w nim zapisy dla żony oraz krewnych¹¹.

Rozporządzenia ostatniej woli polskich panujących doby średniowiecza znane są jedynie z kopii, często dość późnych w stosunku do czasu spisania oryginału czy przekazów kronikarskich. Przykładami ilustrującymi ten stan są testamenty: księcia wrocławskiego i krakowskiego Henryka Probusa z 1290 roku, który zachował się w czternastowiecznym kopiażu biskupstwa wrocławskiego¹²;

³ W. ABRAHAM: *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*. Lwów 1890, s. 195—214.

⁴ Zob. ostatnio: *Dokument fundacyjny Zbyluta dla klasztoru cysterskiego w Łeknie z 1153 roku*. Red. A.M. WYRWA. Poznań 2016, s. 15—50.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ KDW, T. 1, nr 33.

⁸ KDP, T. 1, nr 6.

⁹ J. WYSMULEK: *Testamenty...*, s. 44 i nast.

¹⁰ KDW, T. 1, nr 88.

¹¹ Tamże.

¹² T. JUREK: *Testament Henryka Probusa. Autentyk czy falsyfikat?* St. Żr. 1994, T. 35, s. 81—84.

ustne dyspozycje króla Władysława Łokietka zawarte w *Roczniku Traski*¹³; czy niezachowany testament królowej Jadwigi Andegaweńskiej, potwierdzony świadectwem Jana Długosza oraz wpisem w najstarszym rękopisie metryki Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁴. Kwestia zaś najgłośniejszego aktu ostatniej woli, związanego z osobą księcia Bolesława Krzywoustego, przez długie lata wywoływała spór, czy w ogóle został on spisany¹⁵. Cennym źródłem dla dyplomatyków jest testament królowej Elżbiety Rakuszanki z 1505 roku, ponieważ został „sporządzony według obowiązujących wówczas formuł” oraz jest jednym z najbardziej rozbudowanych aktów ostatniej woli¹⁶. Zainteresowanie wzbudza również testament Aleksandra Jagiellończyka, podyktowany w 1506 roku w Lidzie¹⁷.

Obserwowana ewolucja testamentu na ziemiach polskich uniemożliwia stworzenie jego precyzyjnej definicji. Jakub Wymułek określił go jako „darowiznę dokonaną przez jednostkę na rzecz innej osoby, grupy osób lub instytucji, skutkującą przeniesieniem praw do przekazywanej własności po śmierci tej jednostki”¹⁸. Ta dość pojemna definicja pozwala umieścić w ramach testamentu rozliczne nadania, począwszy od donacji na rzecz instytucji, małżonków, krewnych, na osobach niezwiązanych więzami krwi z testatorem kończąc¹⁹. Jest ona także bezspornie adekwatna w przypadku ostatniej woli Kazimierza Wielkiego. Należy dodać, że rozstrzygnięcia testamentowe panujących miały swoją wyraźną specyfikę, ponieważ dotyczyły przede wszystkim sukcesji władzy. Zapisy testamentowe ostatniego koronowanego Piasta zderzały więc rozumienie jedności Królestwa z interesami dynastii andegaweńskiej.

¹³ MPH, T. 2, s. 858; zob. też: E. DŁUGOPOLSKI: *Władysław Łokietek na tle swoich czasów. Z przedmową prof. Jana Dąbrowskiego*. Wrocław 1951, s. 325—330.

¹⁴ Annales, lib. 10, s. 231—233; K. STOPKA: *Jagiellońska fundacja Uniwersytetu Krakowskiego*. „Rocznik Krakowski” 2003, T. 69, s. 35—45.

¹⁵ G. LABUDA: *Testament Bolesława Krzywoustego*. W: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*. Poznań 1959, s. 171—194; M. DERWICH: *Testament Bolesława Krzywoustego w polskiej historiografii średniowiecznej*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1980, T. 33, s. 113—153; J. OSIŃSKI: *Statut Bolesława Krzywoustego*. Kraków 2014; M. KOSONOWSKI: *O ustawie sukcesyjnej Bolesława Krzywoustego w kontrowersyjnym oświeceniu. W związku z pracą Jacka Osńskiego Statut Bolesława Krzywoustego*, Wydawnictwo Avalon, Kraków 2014, ss. 271 + 5 tablic. CP-H 2015, T. 67, z. 2, s. 237—269.

¹⁶ J. GARBACIK: *Testament królowej Elżbiety Rakuszanki żony Kazimierza Jagiellończyka (27 VI 1505)*. W: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70. rocznicę urodzin*. Warszawa 1960, s. 309.

¹⁷ M. STARZYŃSKI: *Ultima voluntas Alexandri Regis*. W: *Ecclesia, regnum, fontes. Studia z dziejów średniowiecza. Prace ofiarowane prof. Marii Koczerskiej*. Warszawa 2014, s. 258—267; TENŻE: *Ultima voluntas Alexandri regis*. „Lietuvos Istorijos Metraštis” 2014, I s. 27—36.

¹⁸ J. WYMUŁEK: *Testamenty...*, s. 16.

¹⁹ Tamże.

Kazimierz Wielki akt swojej ostatniej woli podyktował dwa dni przed śmiercią, tj. 3 listopada 1370 roku²⁰. Zgon króla nie był spowodowany, jak się często przyjmuje, wypadkiem podczas polowania, ale postępującą od połowy września chorobą. Ludwik Węgierski, świadomy pogarszającego się stanu zdrowia swojego wuja, wysłał do Krakowa dwóch zaufanych posłów, Władysława opolskiego i Piotra Czudara²¹. Palatyn węgierski i ban Sławonii złożyć mieli Kazimierzowi wyrazy współczucia w związku z chorobą, a w razie jego śmierci przygotować Królestwo na zmianę władcy²². Kazimierz Wielki, ostatni koronowany Piast na tronie polskim, zmarł 5 listopada 1370 roku o poranku. Dwa dni później odbył się jego pogrzeb. Nie zjawił się na nim jednak Ludwik Węgierski, który przybył tego samego dnia do Polski, ale dopiero w porze popołudniowej²³. Książę Władysław Opolczyk nakazał, aby do momentu przyjazdu nowego króla wstrzymać wszelkie działania związane z realizacją testamentu zmarłego władcy. Dzień po przyjeździe Ludwika do Krakowa przybył do niego kanclerz krakowski Janusz Suchywilk — pełniący jednocześnie funkcję egzekutora testamentu Kazimierza — z zapytaniem, czy ma wydać przywileje zgodnie z wolą zmarłego monarchy²⁴. Początkowo Ludwik Węgierski wyraził zgodę na pełną realizację testamentu Kazimierza Wielkiego, ostatecznie jednak sprawę skierował do rozpatrzenia przez radę panów duchownych i świeckich. Jan z Czarnkowa podał, że wątpliwości wzbudziły dwie kwestie: zapisy dla Każka słupeckiego oraz naturalnych synów Kazimierza. Reszta nadań zawartych w testamencie nie została podważona. Kwestię synów załatwiono bez zbędnych dywagacji, a do rozważenia pozostała tylko sprawa Każka. Wysłany przez króla węgierskiego na naradę książę opolski poruszył dodatkowo problem zgodności decyzji Kazimierza Wielkiego z obowiązującym zwyczajem prawnym. Padło pytanie o to, czy król, umierając, miał prawo czynić zapisy ze szkodą dla swoich krewnych. Opinie były podzielone, a najwyżsi dostojnicy duchowni w państwie wstrzymali się od wyrokowania²⁵. Niektórzy z panów obradujących nad sprawą uznali, że konieczne będzie zebranie się sądu ziemskiego, w którym zasiadli Pełka Zambr oraz Wilczek z Naborowa, sędzia i podsędek sandomierscy²⁶.

²⁰ R. GRODECKI: *Zgon Kazimierza Wielkiego (1370)*. W: *Mediaevalia. W 50. rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego*. Warszawa 1960, s. 151—157.

²¹ J. DĄBROWSKI: *Ostatnie lata Ludwika Węgierskiego 1370—1382*. Wyd. 2. Kraków 2009, s. 148.

²² Tamże.

²³ W. FAŁKOWSKI: *Dwa pogrzeby Kazimierza Wielkiego — znaczenie rytuału*. Kw. Hist. 2009, T. 116, s. 55—74.

²⁴ *Kronika Jana z Czarnkowa*. Tłum. J. ŻERBIŁŁO. Komentarz M.D. KOWALSKI. Kraków 1996, s. 29. Opis tych wydarzeń zob. J. DĄBROWSKI: *Ostatnie lata...*, s. 16 i nast.

²⁵ *Kronika...*, s. 27—32.

²⁶ Idąc za S. KĘTRZYŃSKIM (*Zapis Kazimierza Wielkiego...*), należy wskazać, że Wilczek był wówczas podsędkiem sandomierskim, krakowskim natomiast Andrzej Wawrowski (zob. UrzMp, nr 312, 864).

Orzekli oni, „więcej przez wzgląd na relatora niż na przepisy prawa polskiego, że nikt nie może na przypadek swej śmierci kosztem swoich krewnych czegośkolwiek legować”²⁷ („potius ad relatores, quam de iure Polonico pronunciaverunt, neminem in morte a suis propinquis aliqua posse seu potuisse legare”²⁸). Wyrok sądu, mimo że nie był przedłożony na piśmie i zatwierdzony pieczęciami możnych świeckich oraz duchownych, wsparł samodzielną decyzję króla Ludwika o pozbawieniu Kaźka słuńskiego Sieradza oraz Łęczycy²⁹.

Testament Kazimierza Wielkiego w swojej fizycznej postaci bez wątpienia był wytworem kancelarii królewskiej. Kancelaria ostatniego Piasta była i (mam nadzieję) będzie w najbliższej przyszłości przedmiotem dalszych, nowocześniejszych studiów, do dziś bowiem brakuje jej kompleksowej monografii. Tajniki funkcjonowania tej instytucji próbował zbadać przed stuleciem Stanisław Kętrzyński³⁰. Zachodzące na przełomie XIII i XIV wieku zmiany wewnątrz jednoczącego się państwa polskiego zmodyfikowały percepcję dokumentu oraz działania kancelarii.

Pozycja dokumentu monarszego w XIV wieku ustabilizowała się. Stał się on świadectwem w pełni wartościowym, opartym na autorytecie władcy, który dysponował *sigillum authenticum*, dzięki czemu wystawiony przez niego dyplom uznawano za najdoskonalszą formę potwierdzenia opisanej w nim czynności prawnej³¹. Kancelaria w dobie panowania Kazimierza Wielkiego, zwłaszcza w ostatnich latach jego życia, przeszła reorganizację polegającą na utworzeniu kompleksowej i jednolitej obsługi spraw niedawno zjednoczonego państwa. Reformy te związane są z osobą Jana z Czarnkowa, autora *Kroniki* opisującej czasy rządów andegaweńskich w Królestwie Polskim. Nie należy jednak przypisywać mu wszelkich zasług w tym zakresie, a zachodzące zmiany przyjąć jako wyrażenie powszechnie obowiązujących wówczas dążeń centralistycznych w kraju³².

Kazimierz Wielki „spisał” testament na dwa dni przed zgonem, świadomy swojego stanu zdrowia, jak pisał Jan z Czarnkowa³³. Polecenie wysta-

²⁷ *Kronika...*, s. 30.

²⁸ JOANNES DE CZARNKOW: *Chronicon Polonorum*. Wyd. J. SZLACHTOWSKI. W: MPH, T. 2, s. 640—641.

²⁹ *Kronika...*, s. 29—32.

³⁰ S. KĘTRZYŃSKI: *Studia nad kancelarią Kazimierza Wielkiego*. Cz. 1. „Sprawozdania Akademii Umiejętności w Krakowie” 1903/1904; Cz. 2 i 3. „Sprawozdania Akademii Umiejętności w Krakowie” 1904/1907; TENŻE: *O elementach chronologicznych dokumentów Kazimierza Wielkiego*. RAUhF 1913, T. 56, s. 77—178; TENŻE: *O datach niejednolitych w dokumentach polskich*. Kw. Hist. 1927, T. 41, s. 257—273; TENŻE: *Do genezy kanclerstwa koronnego*. Kw. Hist. 1928, T. 42, s. 713—760; TENŻE: *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*. T. 1. Warszawa 1934.

³¹ S. KĘTRZYŃSKI: *Zarys...*, s. 179—183; T. JUREK: *Stanowisko dokumentu w średnio-wiecznej Polsce*. St. Żr. 2002, T. 40, s. 1—18.

³² K. JASIŃSKI: *Uwagi nad kancelarią Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*. Zap. Hist. 1953, T. 19, s. 57—101.

³³ *Kronika...*, s. 25.

wienia dokumentów przez kancelarię musiało zatem paść między wschodem słońca 3 listopada a wschodem słońca 5 listopada³⁴. Jan z Czarnkowa napisał: „[...] król wszakże, wątpiąc w odzyskanie zdrowia, trzeciego dnia tegoż miesiąca, rano o wschodzie słońca, napisał testament”³⁵ („Ipse [tj. Kazimierz Wielki — A.R.] tamen de recuperanda sanitate dubius, tertia mensis predicti, mane circa ortum solis testamentum condidit”³⁶). Można więc przypuszczać, że decyzje o sporządzeniu odpowiednich dokumentów zapadły 3 listopada rano, a odbiorcą polecenia mógł być podkanclerzy, czyli sam Jan z Czarnkowa. W tym miejscu pojawia się jednak zasadnicze pytanie o formę królewskiej ostatniej woli. Nie zachował się bowiem do naszych czasów dokument, który można by nazwać testamentem. Wiemy tylko z przekazu Janka, że król nakazał jego sporządzenie. Kształt, jaki przybrał akt ostatniej woli Kazimierza Wielkiego, można spróbować rozpoznać, odwołując się do dwóch zachowanych i niemal współczesnych Kazimierzowi testamentów: Elżbiety Łokietkówny oraz biskupa krakowskiego Floriana z Mokrska. Akt ostatniej woli siostry Kazimierza Wielkiego nosi datę 6 kwietnia 1380 roku³⁷. Składały się nań spersonalizowane nadania dla osób prywatnych oraz instytucji kościelnych. Testament biskupa krakowskiego, mimo że zachował się tylko w formularzowej formie, również zawiera szereg legatów na rzecz osób prywatnych oraz kapituły krakowskiej albo francuskiej³⁸. Widać więc, że testamenty zarówno biskupa, jak i królowej miały formę pojedynczego dokumentu, w którym wyszczególnione zostały nadania dla wskazanych osób. Stąd można wnosić, że Kazimierzowski testament mógł mieć podobną postać i tym samym w jednym, niejako przewodnim dokumencie informować w ogólnym kształcie o wszystkich uwzględnionych w testamencie osobach i instytucjach.

Nie ulega jednak wątpliwości — dzięki Janowi z Czarnkowa — że oprócz tego każda z monarszych decyzji zawartych w dokumencie zasadniczym wymagała sprecyzowania w postaci osobnego dyplomu. Przekonuje o tym fragment *Kroniki* opisujący, jak Janusz Suchywilk przyszedł do Ludwika z testamentem: „[...] czcigodny mąż [tj. Janusz Suchywilk — A.R.], dziekan i kanclerz krakowski [...] przedstawił nowemu królowi wszystkie przywileje nadań, uczynione przez rzezzonego Kazimierza, króla polskiego [...] pytając go [tj. Ludwika Węgierskiego — A.R.] czy ma je stosownie do postanowienia jego wuja rozdać”³⁹ („venerabilis vir Janusius dictus Suchiwilk, decanus et cancellarius Cracoviensis, [...] **omnia privilegia donationis** [wyróżn. — A.R.]

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ MPH, T. 2, s. 634.

³⁷ J. DĄBROWSKI: *Elżbieta Łokietkówna 1305—1380*. Wyd. 2. Kraków 2007, s. 155—162.

³⁸ M. KOWALCZYK: *Testament biskupa krakowskiego Floriana z Mokrska*. St. Żr. 2003, T. 41, s. 65—70.

³⁹ *Kronika...*, s. 29.

per praefatum dominum Kazimirum regem Poloniae in sua voluntatem facta [...] produxit”⁴⁰).

Kwestią wartą szerszego rozważenia jest rzeczywista liczba dokumentów, które składały się na królewski testament. Jan z Czarnkowa w *Kronice* wymienił obdarowanych przez Kazimierza Wielkiego, jednak nie wszystkich. Można przypuszczać, że część z nich ukrył pod ogólnym stwierdzeniem: „[...] i wielu innym wiele legował”⁴¹ („et pluribus aliis multa legaverat”⁴²). Kazimierz po podyktowaniu swojej ostatniej woli musiał więc polecić Januszowi, egzekutorowi jego testamentu, aby sporządził dla każdego z obdarowanych osobny akt nadawczy. Po wygotowaniu owych dokumentów przez kancelarię miał Janusz Suchywilk przekazać je spadkobiercom, jednak nie zdołał tego uczynić, ponieważ Władysław Opolczyk nakazał zaczekać do czasu przybycia Ludwika.

Dysponując przekazem kronikarskim Jana z Czarnkowa, można z pewnością stwierdzić, że istniały następujące dyplomy nadań w ramach królewskiego testamentu: dla księcia Kazimierza słupskiego⁴³, dla nieślubnych synów króla⁴⁴,

⁴⁰ MPH, T. 2, s. 639.

⁴¹ *Kronika...*, s. 25.

⁴² MPH, T. 2, s. 635.

⁴³ Zapis dla Kazimierza słupskiego, adoptowanego wnuka Kazimierza Wielkiego, obejmował „księstwo dobrzyńskie, kujawskie, sieradzkie i łączyckie, z zamkami kruszwickim, bydgoskim, Wielatowem i Wałczem” (zob. *Kronika...*, s. 25).

⁴⁴ *Kronika* wymienia Niemierzę, Paszka oraz Jana. Sam temat potomstwa króla budzi wiele wątpliwości i pytań (o nieślubnym potomstwie Kazimierza pisał m.in. S.A. SROKA: *Nieślubne potomstwo władców Europy Środkowej w XIV wieku*. W: ZNUJ, Nr 1291. *Prace historyczne*, z. 135. Kraków 2008, s. 21–28; TENŻE: *Życie osobiste Kazimierza Wielkiego. Źródła a prawda*. W: *Kazimierz — sławny i z czynów Wielki*. Red. M. STARZYŃSKI. Kraków 2011, s. 109–113). O ile Niemierza oraz Jan mogą być uznani za synów Kazimierza, o tyle wymieniony Paszko już niekoniecznie. Dalsze ustępy *Kroniki* wskazują, że Kazimierz Wielki miał jedynie dwóch nieślubnych synów (*duobus filiis naturalibus*), wymieniony więc Paszko zwany Złodziej nie był synem Kazimierza, a rycerzem. Studia poczynione na temat jego genealogii zaprzeczają, że mógłby być on potomkiem Piasta. Jeśli chodzi o nadania, Niemierza otrzymał „Bogucice, Kutów, Pierzchnicę, Drugnię i inne wsi” (zob. *Kronika...*, s. 25) — są to miejscowości w dzisiejszym województwie świętokrzyskim; Jan otrzymał „zamek Międzygórze, wójtostwo Zawichoście, Sobotę i wiele innych” (zob. tamże). Nadany Janowi zamek w Międzygórzu (ziemia sandomierska) ostatecznie jednak znalazł się w rękach protoplasty rodu Zaklików, Jana Zakliki herbu Topór (zob. J. KURTYKA: *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*. Kraków 1997, s. 7). Paszkowi zwanemu Złodziej przypadła „Niekań i Miecz” (zob. *Kronika...*, s. 25). Według Tomasza Jurka mógł on otrzymać obie wsie dzięki zasługom nieżyjącego już ojca, starosty wielkopolskiego Wierzbicy (zob. również: J. ŁOJEK: *Wierzbica z Panowic*. W: *Wielkopolski słownik biograficzny*. Red. A. GĄSIOROWSKI, J. TOPOLSKI. Warszawa 1983, s. 815; *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*. Wyd. Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA. W: MPH, T. 5, s. 178; F. SIKORA: *Paweł (Paszko) Złodziej*. W: PSB, T. 25, s. 388–389; B. MOŻEJKO: *Jeszcze o starości generalnym Wielkopolski Wierzbicie*. W: *Ludzie, władza, posiadłości*. Red. J. POWIERSKI, B. ŚLIWIŃSKI. Gdańsk 1994, s. 81–84; B. MOŻEJKO: *Uwagi nad genealogią kasztelana bieckiego Pawła Złodzieja z rodu*

dla Paszka zwanego Złodziejem⁴⁵, dla braci Zbigniewowiców, dla Jaśka Żerawskiego⁴⁶, dla katedr w Krakowie, Poznaniu i Gnieźnie⁴⁷. Wiemy więc o dziełach dyplomach, które na pewno powstały w związku z realizacją ostatniej woli zmarłego. Kwestia wydania oddzielnych dokumentów dla córek Kazimierza oraz jego żony wymaga osobnego omówienia, ponieważ dobra im nadane miały charakter ruchomy. Annie i Jadwidze władca zapisał „wszystkie ozdoby łoża, kotary i okrycia z cienkiego płótna, purpurą i perłami cennymi i drogimi kamieniami suto osadzone, oraz czary z czystego złota wyrobione i połowę wszystkich naczyń srebrnych i klejnotów różnego rodzaju”, drugą część srebrnych naczyń i klejnotów legował żonie⁴⁸. Drugi przekaz poczyniony przez Jana z Czarnkowa dotyczy podziału nadania przez Elżbietę Łokietkównę⁴⁹. Wynika z niego, że postąpiła ona zgodnie z wolą brata. Naczynia srebrne precyzyjnie podzielono na trzy części między córki i ich matkę. Reszta nadań dla córek została im pozostawiona, jednak niepodzielona między nie. Tę część zabrała Elżbieta wraz z córkami króla na dwór w Budzie. Tak dokładne instrukcje musiały być najpewniej potwierdzone przez umierającego władcę na piśmie. Biorąc to pod uwagę, można przypuścić, że liczba dokumentów składających się na testament wynosiła jedenaście (jeden wspólny dokument dla córek, jeden dla żony).

Z testamentem Kazimierza można połączyć jeszcze dwa bardzo interesujące dokumenty: pierwszy dla Peterlina zwanego Brunem, dziedzica Żmigrodu⁵⁰, drugi, jeszcze bardziej intrygujący, to falsyfikat z przełomu XV i XVI wieku dotyczący nadania dla braci Zbigniewowiców⁵¹.

Dyplom dla Peterlina zwanego Brunem mówi o nadaniu wsi Szczytniki koło Proszowic. Mimo że w *Kronice* Jana z Czarnkowa nie jest on wymie-

Niesobiów. W: *Władcy, mnisi, rycerze*. Red. B. ŚLIWIŃSKI. Gdańsk 1996, s. 67—80; T. JUREK: *Krąg rodzinny starosty wielkopolskiego Wierzbicy (1352—1369), czyli początki rodu Niesobiów*. „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne” 1994, T. 1, s. 23—24).

⁴⁵ Patrz przyp. 35.

⁴⁶ Otrzymał Podgaje (zob. *Kronika...*, s. 80).

⁴⁷ Katedra krakowska otrzymała w nadaniu „złoty krzyż, wartości przeszło dziesięciu tysięcy florenów”; katedra poznańska „ramię św. Kosmy w połączonym cyborium”; katedra gnieźnieńska „monstrancję z relikwiami oraz biblię ozdobną” (zob. tamże, s. 25). Wymienione przez Jana z Czarnkowa dary nie były wszystkimi, jakie Kazimierz rzeczywiście nadał. Katedry prócz wymienionych zapisów mogły dostać nadania ziemi czy innych dóbr, niedoprecyzowanych jednak w chwili opisu śmierci króla polskiego. W dalszych fragmentach *Kroniki* Jan z Czarnkowa przedstawia sytuację, gdy legowane testamentem Kazimierza stado dla kościoła gnieźnieńskiego zostało rozproszone przez złodziei nasłanych przez braci Dobrogosta, Arnolda i Ulryka z Drezdenka (zob. tamże, s. 80). Można zatem przypuszczać, że każdy z kościołów katedralnych otrzymał dokument, w którym zapis nadania był szczegółowo doprecyzowany.

⁴⁸ Tamże, s. 26.

⁴⁹ Tamże, s. 39—40.

⁵⁰ KDM, T. 1, nr 308.

⁵¹ Tamże, dyplom po dokumencie nr 308.

niony, należy uznać za wysoce prawdopodobne, że dokument ten był jednym z nadań w ramach rozporządzeń testamentowych. Wskazywać na to mogą datacja dyplomu, tj. 4 listopada 1370 roku, formularz zgodny z dokumentami monarszymi kancelarii Kazimierzowskiej oraz lista świadków, wśród których znaleźli się: Andrzej z Wawrowic, podsędek krakowski⁵², Przedbór z Brzezia, podstoli krakowski⁵³, Jan z Czarnkowa, archidiakon gnieźnieński i podkanclerzy⁵⁴, Paszek Złodziej z Palowic⁵⁵, Dymitr z Goraja, podskarbi⁵⁶. Wszyscy są znani współczesnym źródłom, co przemawia za wiarygodnością dyplomu. W formule *datum per manus* pojawił się zaś Janusz Suchywilk⁵⁷, pełniący wówczas funkcję kanclerza krakowskiego. Włączenie tego dokumentu do grupy przywilejów wygotowanych w ramach testamentu Kazimierza Wielkiego wydaje się więc zasadne. W ten sposób liczba ich wzrasta do dwunastu.

Drugim ze wspomnianych dokumentów jest dyplom dla braci Zbigniewowiczów. Jan z Czarnkowa w *Kronice* podał, że Przedbór wraz z braćmi otrzymali „miasto Wodzisław wraz z przyległościami”⁵⁸. Do naszych czasów zachował się falsyfikat nadania tego miasta z datą 7 września 1370 roku oraz z miejscem wystawienia Przedbórz, a więc miejscowością, gdzie przebywał i polował Kazimierz Wielki we wrześniu i gdzie, upadłszy z konia, zranił się w lewą gołęń⁵⁹. Dokument ten składa się z dwóch części. Pierwsza dotyczy zatwierdzenia przez Kazimierza nadanego Zbigniewowi i jego bratu Stanisławowi przez cesarza Karola IV tytułu arystokratycznego oraz nowego herbu. Druga część, odnosząca się do nadania Wodzisławia, pozwala na pewne ustalenia pod kątem analizy dyplomatycznej testamentu Kazimierza. Należy na wstępie zaznaczyć, że zawarta w falsyfikacie informacja odnośnie do nadania Wodzisławia z przyległościami jest prawdziwa, późniejsze dzieje miasta wskazują⁶⁰ bowiem, że znajdowało się ono w rękach Zbigniewowiczów i tym samym trudno podważyć przekaz Jana z Czarnkowa. Najciekawsza w falsyfikacie jest natomiast jego datacja — 7 września 1370 roku. Warto zastanowić się, kto na przełomie XV i XVI stulecia mógł podać tę konkretną datę, odnoszącą się

⁵² UrzMp, nr 312.

⁵³ Tamże, nr 342.

⁵⁴ Tamże, nr 1227.

⁵⁵ Tamże, nr 7.

⁵⁶ K. MYŚLIŃSKI: *Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja 1340—1400*. Lublin 1981; F. SIKORA: *Krąg rodzinny i dworski Dymitra z Goraja i jego rola na Rusi*. W: *Genealogia. Kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*. Red. J. WRONISZEWSKI. Toruń 1989.

⁵⁷ UrzMp, nr 1208.

⁵⁸ *Kronika...*, s. 25.

⁵⁹ Tamże, s. 23.

⁶⁰ Zob. m.in.: S. BORKIEWICZ, Z. LINOWSKI: *Monografia historyczno-gospodarcza powiatu jędrzejowskiego*. Cz. 1. Kielce 1937; S. CYNARSKI: *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku*. Warszawa 1996.

do tak nietypowego miejsca, jakim był Przedbórz. Osoba ta musiała zapewne korzystać z prawdziwego dokumentu nadania Wodzisławia. Jeżeliby przyjąć to rozwiązanie za możliwe, to trzeba uznać, że decyzja o nadaniu miasta Wodzisławia wraz z przyległościami zapadła podczas jesienno-poznańskiego pobytu Kazimierza w Przedborzu, gdzie też Przedbór mógł królowi towarzyszyć. Nie doszło jednak wówczas do wygotowania dokumentu. Przedbór, świadomy kondycji króla, dopilnował natomiast, by dyplom potwierdzający nadanie miasta spisano jeszcze przed zgonem Kazimierza. Dokonać tego musiano na podstawie notatki, minuty dyplomu, być może spisanej jeszcze w Przedborzu, właśnie z datą oświadczenia woli władcy (czynności prawnej), czyli 7 września 1370 roku. Co więcej, dokument dla Peterlina zwanego Brun w liście świadków wymienia Przedbora z Brzezia, podstolego krakowskiego. Był więc on bez wątpienia obecny w Krakowie w ostatnich dniach życia króla. Pewne zastrzeżenia budzi jeszcze lista świadków podanych w testacji dyplomu dla Przedbora i Pakosza. Prócz Pełki, sędziego⁶¹, Wilczka, podsędka sandomierskich⁶², Macieja, kanonika⁶³, oraz Jana, kanclerza krakowskiego⁶⁴, reszta nie jest znana ze źródeł. Nie można jednak jednocześnie wykluczyć ich istnienia. Są to osoby nazwane *aulici nostri*, a więc dworzanie. Trzeba zatem stwierdzić, że w puli dokumentów zaliczonych przez Jana z Czarnkowa do nadań testamentowych króla mogły znaleźć się wszystkie wystawione w ostatnich dniach jego życia dyplomy, których kancelaria nie zdążyła wygotować wcześniej i wręczyć należytem odbiorcom.

Perypetie dotyczące testamentu ostatniego z Piastów, opisane przez kronikarza, nie kończą się rzeczą jasną na wymienieniu poszczególnych nadań. *Kronika* jest bowiem znakomitym źródłem informacji o praktykach kancelaryjnych owego czasu, czyli sposobach unieważniania dokumentów oraz ich przechowywania. Zachował się w niej chociażby opis przecięcia dyplomów dla naturalnych synów Kazimierza Wielkiego, Niemierzy i Jana⁶⁵. Zostały one unieważnione przez podkomorzego sandomierskiego i krakowskiego Mszczuja z Kwiliny oraz Jana Kolczka z Zakrzowa, a więc urzędników ziemskich⁶⁶. Przecięcie odbyło się podczas wiecu możnych, „w domu pana Jarosława, arcybiskupa gnieźnieńskiego”⁶⁷ („ad domum domini Jaroslai archiepiscopi

⁶¹ UrzMp, nr 917.

⁶² Tamże, nr 864.

⁶³ M.D. KOWALSKI: *Pralaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci Zawiszy z Kurozwęk (1320—1382)*. Kraków 1996, s. 201—202.

⁶⁴ UrzMp, nr 1208.

⁶⁵ *Kronika...*, s. 30.

⁶⁶ J. KURTYKA: *Problem identyczności urzędów ziemskich krakowskich i nadwornych w wiekach XIV—XVI*. W: *Urzędy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych*. Red. A. GĄSIOROWSKI, R. SKOWRON. Kraków 1996, s. 21—54.

⁶⁷ *Kronika...*, s. 30.

Gneznensis”⁶⁸), a nie w kancelarii królewskiej, gdzie mogli uczynić to kancelarz lub podkanclerzy. Przecięte przywileje zostały w tej postaci zachowane⁶⁹. Do naszych czasów jednak nie przetrwały, stąd też wyłącznie *Kronika* Jana z Czarnkowa stanowi współczesne źródło informacji o ostatniej Kazimierzowej woli. Przekazana przez kronikarza wiadomość o przechowaniu przeciętych dokumentów dla naturalnych synów Kazimierza Wielkiego może być również świadectwem stosowania systemu rejestracji w czternastowiecznej Polsce, co zresztą podnosi się w literaturze⁷⁰. Temat genezy Metryki Koronnej jest jednak wciąż otwarty i czeka na kompleksowe omówienie⁷¹.

Mimo że Jan z Czarnkowa nie wspomina o postanowieniach o charakterze duchowym, wolno przypuszczać, że i takie zapisy znalazły się w testamencie ostatniego przedstawiciela dynastii piastowskiej. Każdy z legatów nadanych przez Kazimierza Wielkiego krewnym, współpracownikom czy kościołom z natury wymagał od obdarowanych odwzajemnienia, chociażby w formie podtrzymania pamięci o zmarłym i jego czci. Testament nie tylko uzależniał od decyzji testatora świat materialny, ale również był instrumentem zabezpieczającym pomyślność duszy⁷².

Podsumowując, można wskazać, że na tzw. testament Kazimierza Wielkiego składały się jeden dyplom, zawierający ogólne informacje o nadanych spadkobiercom dobrach, spisany prawdopodobnie przez samego Jana z Czarnkowa, oraz najpewniej dwanaście pojedynczych dokumentów dla osób prywatnych i instytucji kościelnych. Dyplomy te, wygotowane przez kancelarię królewską, stanowiły precyzyjną wersję zapisów podyktowanych przez monarchę na łożu śmierci zapewne podkanclerzemu. Ich dokładna liczba wciąż pozostaje jednak zagadką.

⁶⁸ MPH, T. 2, s. 640.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ S. KĘTRZYŃSKI: *Uwagi o początkach Metryki Koronnej i jej charakterze w XV wieku*. „Archeion” 1927, T. 2, s. 1—30; TENŻE: *Zarys...*, s. 349—378.

⁷¹ Zob. m.in.: I. SUŁKOWSKA-KURASIOWA: *Księgi polskiej kancelarii koronnej w drugiej połowie XV wieku*. St. Żr. 1961, T. 6, s. 81—101; TAŻ: *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370—1444*. Warszawa 1977, s. 82—93; M. STARZYŃSKI: *Do genezy Metryki Koronnej*. W: *Memoria viva. Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967—2014)*. Warszawa 2015, s. 347—360.

⁷² J. WYSMULEK: *Testamenty...*, s. 17—19.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Codex diplomaticus Poloniae*. T. 1. Wyd. L. RZYSZCZEWSKI, A. MUCZKOWSKI. Warszawa 1847.
- Dokument fundacyjny Zbyluta dla klasztoru cysterskiego w Łeknie z 1153 roku*. Red. A.M. WYRWA. Poznań 2016.
- IOANNIS DLUGOSI: *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Lib. 10. Warszawa 1964.
- JOANNES DE CZARNKOW: *Chronicon Polonorum*. Wyd. J. SZLACHTOWSKI. W: *Monumenta Poloniae Historica*. T. 2. Lwów 1872.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*. T. 1. Wyd. F. PIEKOSIŃSKI. Kraków 1876.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*. T. 1. Wyd. I. ZAKRZEWSKI. Poznań 1877.
- Kronika Jana z Czarnkowa*. Tłum. J. ŻERBIŁO. Komentarz M.D. KOWALSKI. Kraków 1996.
- Monumenta Poloniae Historica*. T. 2. Lwów 1872.
- Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*. Wyd. Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA. W: *Monumenta Poloniae Historica*. T. 5. Warszawa 1978.
- Urzędnicy małopolscy XII—XV wieku. Spisy*. Oprac. J. KURTYKA, T. NOWAKOWSKI, F. SIKORA, A. SOCHACKA, P.K. WOJCIECHOWSKI, B. WYROZUMSKA. Wrocław 1990.

Opracowania

- ABRAHAM W.: *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*. Lwów 1890.
- BALZER O.: *O następstwie tronu w Polsce. Studia historyczno-prawne*. Cz. 1: *Sprawa następstwa po Kazimierzu Wielkim na tle Piastowskiego prawa dziedziczenia*. „Rozprawy (Polskiej) Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny” 1917, T. 36.
- BORKIEWICZ S., LINOWSKI Z.: *Monografia historyczno-gospodarcza powiatu jędrzejowskiego*. Cz. 1. Kielce 1937.
- CYNARSKI S.: *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku*. Warszawa 1996.
- DĄBROWSKI J.: *Elżbieta Łokietkówna 1305—1380*. Wyd. 2. Kraków 2007.
- DĄBROWSKI J.: *Ostatnie lata Ludwika Węgierskiego 1370—1382*. Wyd. 2. Kraków 2009.
- DERWICH M.: *Testament Bolesława Krzywoustego w polskiej historiografii średniowiecznej*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1980, T. 33.
- DLUGOPOLSKI E.: *Władysław Łokietek na tle swoich czasów. Z przedmową prof. Jana Dąbrowskiego*. Wrocław 1951.
- DRAGAN M.: *Testament Kazimierza Wielkiego*. Lwów 1911.
- FAŁKOWSKI W.: *Dwa pogrzeby Kazimierza Wielkiego — znaczenie rytuału*. „Kwartalnik Historyczny” 2009, T. 116.
- GARBACIK J.: *Testament królowej Elżbiety Rakuszanki żony Kazimierza Jagiellończyka (27 VI 1505)*. W: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70. rocznicę urodzin*. Warszawa 1960.

- GRODECKI R.: *Zgon Kazimierza Wielkiego (1370)*. W: *Mediaevalia. W 50. rocznicę pracy naukowej Jana Dąbrowskiego*. Warszawa 1960.
- JASIŃSKI K.: *Uwagi nad kancelarią Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*. „Zapiski Historyczne” 1953, T. 19.
- JUREK T.: *Krąg rodzinny starosty wielkopolskiego Wierzbicy (1352—1369), czyli początki rodu Niesobiów*. „Genealogia. Studia i Materiały Historyczne” 1994, T. 1.
- JUREK T.: *Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce*. „Studia Źródłoznawcze” 2002, T. 40.
- JUREK T.: *Testament Henryka Probusa. Autentyk czy falsyfikat?* „Studia Źródłoznawcze” 1994, T. 35.
- KĘTRZYŃSKI S.: *Do genezy kanclerstwa koronnego*. „Kwartalnik Historyczny” 1928, T. 42.
- KĘTRZYŃSKI S.: *O datach niejednorodnych w dokumentach polskich*. „Kwartalnik Historyczny” 1927, T. 41.
- KĘTRZYŃSKI S.: *O elementach chronologicznych dokumentów Kazimierza Wielkiego*. „Rozprawy (Polskiej) Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny” 1913, T. 56.
- KĘTRZYŃSKI S.: *Studia nad kancelarią Kazimierza Wielkiego*. Cz. 1. „Sprawozdania Akademii Umiejętności w Krakowie” 1903/1904.
- KĘTRZYŃSKI S.: *Studia nad kancelarią Kazimierza Wielkiego*. Cz. 2—3. „Sprawozdania Akademii Umiejętności w Krakowie” 1904/1907.
- KĘTRZYŃSKI S.: *Uwagi o początkach Metryki Koronnej i jej charakterze w XV wieku*. „Archeion” 1927, T. 2.
- KĘTRZYŃSKI S.: *Zapis Kazimierza Wielkiego dla Kazimierza Bogusławowicza*. „Przegląd Historyczny” 1912, T. 14.
- KĘTRZYŃSKI S.: *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*. T. 1. Warszawa 1934.
- KOSONOWSKI M.: *O ustawie sukcesyjnej Bolesława Krzywoustego w kontrowersyjnym oświeceniu. W związku z pracą Jacka Osieńskiego Statut Bolesława Krzywoustego*. Wydawnictwo Avalon, Kraków 2014, ss. 271 + 5 tablic. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, T. 67, z. 2.
- KOWALCZYK M.: *Testament biskupa krakowskiego Floriana z Mokrska*. „Studia Źródłoznawcze” 2003, T. 41.
- KOWALSKI M.D.: *Prałaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci Zawiszy z Kurozwęk (1320—1382)*. Kraków 1996.
- KURTYKA J.: *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*. Kraków 2001.
- KURTYKA J.: *Problem identyczności urzędów ziemskich krakowskich i nadwornych w wiekach XIV—XVI*. W: *Urzędy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych*. Red. A. GĄSIOROWSKI, R. SKOWRON. Kraków 1996.
- KURTYKA J.: *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*. Kraków 1997.
- LABUDA G.: *Testament Bolesława Krzywoustego*. W: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*. Poznań 1959.
- ŁOJEK J.: *Wierzbicy z Panowic*. W: *Wielkopolski słownik biograficzny*. Red. A. GĄSIOROWSKI, J. TOPOLSKI. Warszawa 1983.
- MARZEC A.: *Pod rządami nieobecnego monarchy. Królestwo Polskie 1370—1382*. Kraków 2017.
- MOŻEJKO B.: *Jeszcze o staroście generalnym Wielkopolski Wierzbicie*. W: *Ludzie, władza, posiadłość*. Red. J. POWIERSKI, B. ŚLIWIŃSKI. Gdańsk 1994.
- MOŻEJKO B.: *Uwagi nad genealogią kasztelana bieckiego Pawła Złodzieja z rodu Niesobiów*. W: *Władcy, mnisi, rycerze*. Red. B. ŚLIWIŃSKI. Gdańsk 1996.

- MYŚLIŃSKI K.: *Dzieje kariery politycznej w średniowiecznej Polsce. Dymitr z Goraja 1340—1400*. Lublin 1981.
- OSIŃSKI J.: *Statut Bolesława Krzywoustego*. Kraków 2014.
- SIKORA F.: *Krąg rodzinny i dworski Dymitra z Goraja i jego rola na Rusi*. W: *Genealogia. Kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*. Red. J. WRONISZEWSKI. Toruń 1989.
- SIKORA F.: *Paweł (Paszko) Złodziej*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 25. Wrocław 1980.
- SROKA S.A.: *Nieślubne potomstwo władców Europy Środkowej w XIV wieku*. W: „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Nr 1291. *Prace historyczne*, z. 135. Kraków 2008.
- SROKA S.A.: *Życie osobiste Kazimierza Wielkiego. Źródła a prawda*. W: *Kazimierz — sławny i z czynów Wielki*. Red. M. STARZYŃSKI. Kraków 2011.
- STARZYŃSKI M.: *Do genezy Metryki Koronnej*. W: *Memoria viva. Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967—2014)*. Warszawa 2015.
- STARZYŃSKI M.: *Ultima voluntas Alexandri Regis*. W: *Ecclesia, regnum, fontes. Studia z dziejów średniowiecza. Prace ofiarowane prof. Marii Koczerskiej*. Warszawa 2014.
- STOPKA K.: *Jagiellońska fundacja Uniwersytetu Krakowskiego*. „Rocznik Krakowski” 2003, T. 69.
- SUŁKOWSKA-KURASIOWA I.: *Dokumenty królewskie i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370—1444*. Warszawa 1977.
- SUŁKOWSKA-KURASIOWA I.: *Księgi polskiej kancelarii koronnej w drugiej połowie XV wieku*. „Studia Źródłoznawcze” 1961, T. 6.
- SZCZUR S.: *W sprawie sukcesji andegaweńskiej w Polsce*. „Roczniki Historyczne” 2009, T. 75.
- WYROZUMSKI J.: *Geneza sukcesji andegaweńskiej w Polsce*. „Studia Historyczne” 1982, T. 25.
- WYROZUMSKI J.: *Kazimierz Wielki*. Wrocław 1982.
- WYSMULEK J.: *Testamenty mieszczan krakowskich (XIV—XV wiek)*. Warszawa 2015.

Aleksandra Rajchel

The Testament of Casimir III the Great A Diplomatic Analysis

Summary

During his stay in Przedbórz in September 1370, Casimir the Great went for a hunt, during which he fell off his horse and injured his left shin. He died a little more than a month later. Following his death, a question arose regarding the testament left by the monarch. Until now, the vast majority of the literature on the topic discussed its execution only in the political sense (i.e. beginning of the rule of the House of Anjou in the Kingdom of Poland), while disregarding its diplomatic aspect. Thanks to the contemporary account of *The Chronicle* by Jan of Czarńków we know that on the 8th and 9th of November, 1370, so immediately after Casimir's funeral, which took place on the 7th of November, Mszczuj of Sandomierz and Jan of Kraków unofficially opened the royal documents intended for Casimir's natural sons and Prince Każko of Słupsk, thus rendering them invalid. Those documents did not survive. Due to the fact that the problem has not been thus far sufficiently discussed in scholarly literature on the subject, it would be prudent to reexamine the issue of Casimir the Great's last will and testament — both in the diplomatic context, as well as by comparing it with (almost) contem-

porary testaments written by Elizabeth of Poland and Florian Mokrski, the Bishop of Cracow. The article constitutes an attempt at a diplomatic analysis of Casimir the Great's testament and an estimation of the possible form and number of the documents comprising the last will of the Polish king.

Key words: testament, Casimir III the Great, Casimir the Great's testament, royal testament, the Chronicle of Jan of Czarnków, medieval document, royal chancellery

Aleksandra Rajchel

Testament des Königs Kasimir III. des Großen Eine diplomatische Analyse

Zusammenfassung

Während seines Aufenthalts in Przedborze im September 1370 ist Kasimir der Große auf der Jagd vom Pferd gefallen, hat sich am linken Unterschenkel verletzt und nach einem Monat lebte er nicht mehr. Nach seinem Tode kam die Frage seines Testaments aufs Tapet. Die bisherige Fachliteratur bezog sich eigentlich nur darauf, wie das Vermächtnis im politischen Sinne erfüllt wurde (d.i.: Übernahme der Macht von der Familie von Anjou im Königsreich Polen), man überging hingegen konsequent stillschweigend den diplomatischen Aspekt des Testaments. Der zeitgenössischen Überlieferung *Chroniken* des Johannes von Czarnikau (Jan z Czarnkowa) zufolge haben die Gerichtsvollzieher Mszczuj von Sandomierz und Jan von Krakau am 8. und 9. November 1370, also gleich nach der am 7. November ausgerichteten Beerdigung des Königs, königliche Urkunden für natürliche Söhne Kasimirs und für den Herzog Kasimir IV. (pol. Każko) von Pommern durchgeschnitten, was mit deren Rückgängigmachung gleichbedeutend war. Die damals durchgeschnittenen Urkunden sind bis unsere Zeit nicht erhalten geblieben. In Anbetracht der Tatsache, dass das Problem nicht sorgfältig genug in einschlägiger Literatur erörtert wurde, ist es der Mühe wert, den in einigen Diplomen ausgedrückten letzten Willen des Königs Kasimir des Großen, sowohl im diplomatischen Kontext wie auch im Vergleich mit fast zeitgenössischen Testamenten von Elisabeth von Polen und vom Bischof von Krakau, Florian von Mokrski zu betrachten.

Schlüsselwörter: Testament, Kasimir III. der Große, Testament Kasimir III. des Großen, königliches Testament, Chronik von Johannes von Czarnikau, mittelalterliche Urkunde, königliche Kanzlei